

Identity and Representation of Dalit Consciousness in Ahuti's Poetry

Asst. Prof. Harijang Shah, HOD

Central Department of Nepali Education

Midwest University

Article History

Received
11th July, 2024

Revised
16th July, 2024

Accepted
15th August, 2024

Abstract

In the presented article, the identity and representation of Dalit consciousness in Ahuti's poetry is studied and analyzed. As the data obtained in the article are explained and analyzed descriptively and analytically, its format is qualitative. All the materials that are related to the study or written in Nepali literature that represent the Dalit consciousness and are necessary for the solution of academic problems have been collected from the library sources. As it is a qualitative research, deductive, analytical and logical processes have been used especially for interpretive analysis. In this way, the poet Ahuti, who has emerged in the contemporary progressive poetry stream, has not written so many poems in terms of quantity, but his poems are very strong and powerful in terms of quality. Ahuti, who literally followed the principles of progressive poetry writing, not only strongly opposed caste oppression, but also analyzed the problems of Dalits in a very academic manner and presented solutions. Ahuti has presented the identity and representation of Dalits against discrimination in Nepali literature in a very powerful way by exposing the rebellion against social distortions and disharmony, repression, exploitation, caste discrimination by the capitalist class towards Dalits and the oppressed in his poetry. In this way, by including his poetry in the school curriculum and textbooks, it has been concluded that everyone in the society needs to change their attitude and attitude towards Dalits from a young age.

Keywords: Dalit consciousness, representation, discrimination, academics, progressivism, criticism

आहुतिका कवितामा दलित चेतनाको पहिचान र प्रतिनिधित्व

लेखसार

प्रस्तुत लेखमा आहुतिका कवितामा दलित चेतनाको पहिचान र प्रतिनिधित्वको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । लेखमा प्राप्त तथ्याङ्कलाई वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएकाले यसको ढाँचा गुणात्मक रहेको छ । अध्ययन कार्यसँग सम्बन्धित रहेका वा नेपाली साहित्यमा लेखिएका दलित चेतनाको निरूपण गर्ने एवं प्राज्ञिक समस्याको समाधानका लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सामग्रीहरू पुस्तकालयीय स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । गुणात्मक अनुसन्धान भएकाले विशेष गरी व्याख्या विश्लेषणका लागि आवश्यकताअनुसार निगमनात्मक, विश्लेषणात्मक र तार्किक विधि तथा प्रक्रियाको उपयोग गरिएको छ । यसरी समसामयिक प्रगतिवादी कविता धारामा उदाएका कवि आहुतिका सङ्ख्यात्मक रूपमा त्यति धेरै कविता नलेखेका भए तापनि गुणात्मकताको कसीमा यिनका कविता निकै प्रखर र सशक्त छन् । मूलतः प्रगतिवादी काव्यलेखनको मूलमान्यतालाई अक्षरशः पालना गरी काव्यसाधना गर्ने आहुतिले जातीय उत्पीडनको तीव्र विरोध मात्र गरेका छैनन् दलितको समस्यालाई निकै प्राज्ञिक ढङ्गले विश्लेषण गर्दै समाधानका उपायसमेत प्रस्तुत गरेका छन् । आहुतिले कवितामा सामाजिक विकृति र विसङ्गतिप्रति विद्रोह, दलित तथा उत्पीडितप्रति पूँजीपतिवर्गद्वारा गरिएको दमन, शोषण, जातीय विभेदको उजागर गर्दै नेपाली साहित्यमा दलित विभेद विरुद्धको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई नेपाली समाजमा युगौँयुगदेखि उत्पीडनको जीनव वाध्य भएका कामी, दमाई, च्यामे, गाइने, बादी, मुसहर र सार्की जातिका प्रतिनिधि पात्रमार्फत् निकै सशक्त रूपमा प्रस्तुत गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

शब्दकुञ्जी

दलित चेतना, प्रतिनिधित्व, विभेद, प्राज्ञिक, प्रगतिवाद, समालोचना ।

विषयपरिचय

आहुतिको वास्तविक नाम विश्वभक्त दुलाल हो । उनी वि.सं २०२४ साल काठमाडौँको नैकापमा जन्मेका आहुति नेपाली राजनीतिका वैचारिक नेता तथा प्रगतिवादी साहित्यकार हुन् । साहित्यका क्षेत्रमा विभिन्न नामबाट परिचित भए तापनि यिनी 'आहुति' उपनामले नै सबै सामु

चिरपरिचित देखिन्छन् । कम्युनिस्ट नेताको पहिचान बनाएका आहुतिले वैचारिक रूपमा वैज्ञानिक समाजवादी कम्युनिष्ट पार्टीको नेतृत्व गर्नुका साथै दलित आन्दोलनको प्राज्ञिक ढङ्गले अगुवाइ गर्दै आएका छन् । मार्क्सवादका ज्ञाता रहेका उनका कृतिहरू परिमाणात्मक भन्दा पनि गुणात्मक प्रकृतिका छन् । जीवनको प्रारम्भिक चरणदेखि नै कम्युनिष्ट राजनीतिमा भुकाव भएका आहुतिले साहित्य र राजनीतिमार्फत् समाज रूपान्तरणमा आफूलाई समर्पित गरेका छन् । पूर्व माओवादी केन्द्र नेता रहेका उनी अचेल 'वैज्ञानिक समाजवाद' को वकालत गर्ने अलग कम्युनिस्ट धार निर्माणका विचार प्रस्तोताका रूपमा चर्चित छन् (गौतम, २०६७, पृ.८) । आहुतिले पछिल्लो समय नेपाली साहित्यमा दलित चेतनालेयुक्त कविताहरू सशक्त रूपमा लेखेको पाइन्छ । वास्तवमा उनका कवितामा कला भन्दा पनि विचारपक्ष बलियो रूपमा उजागर भएको पाइन्छ ।

कवि आहुतिले वि.सं. २०४९ मा २५ वटा कविताहरू सङ्गृहीत गरेर 'तपस्वीका गीतहरू' कविता सङ्ग्रह र वि.सं. २०७१ मा २८ वटा कविताहरू सङ्गृहीत गरेर दोस्रो कविता सङ्ग्रह 'गहुँगोरो अफ्रिका' प्रकाशन गरेका छन् । वस्तुतः आहुतिका प्रथम चरणका भन्दा दोस्रो चरणका कविताहरू अझ सशक्त, क्रान्तिकारी, गणतान्त्रिक चेत बोकेर देखा परेका छन् र ती काव्यिक गुणले अझ सम्पन्न परिष्कृत छन् । राजनीतिमा पनि उनी सफल रहेका छन् । सामाजिक-सांस्कृतिक क्षेत्रमा पनि आफूलाई समाहित गर्दै अघि बढेका आहुतिको समग्र व्यक्तित्व सफल र सम्पन्न लायक रहेको पाइन्छ । विशेष गरी नेपाली साहित्यमा दलित चेतनाले युक्त कविता, उपन्यास मार्फत दलितका मुद्दालाई प्राज्ञिक ढङ्गले उठान गरेका छन् ।

आहुतिको साहित्यिक व्यक्तित्वको महत्वपूर्ण पाटो कवि व्यक्तित्व हो । यिनी कविता विधामा सफल र ऊर्जाशील छन् । यिनका कवितामा सामन्त तथा जमिन्दार वर्गद्वारा किसानमाथि गरिएको शोषणको चित्रण, जातीय उत्पीडनको विरोध, साम्राज्यवादी राज्यसंरचनाप्रति विद्रोह आदि मुख्य विशेषताहरू पाइन्छन् । आहुतिका कविताले मानवीय मूल्य अपहरण भएको वर्तमानको सामाजिक संरचनाप्रति वितृष्णा तथा मानवीय स्वतन्त्रता र स्वाधीनताको पक्षमा वकालत गरेको पाइन्छ । नेपाल एक बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक मात्र नभएर बहुजातीय मुलुक पनि हो । नेपाल विश्वमा विविध जातजातिको पनि देश भनेर परिचित छ । विविध जातजातिको देश हुँदाहुँदै पनि यसमा एक जाति र अर्को जाति बिच भेदभाव भने कायमै रहेको छ । जातीय चेतनाको कमीले विविध प्रकारका समस्याहरू समाजमा सिर्जना भएका छन् । यस प्रकारको जातीय चेतनाको आवाजलाई कवितामा कविले बुलन्द पार्ने गर्दछन् । कविता साहित्यको सर्वप्राचीन एवं लोकप्रिय

विधा हो । आज पनि यस विधाको महत्व र उपयोगिता साहित्यमा कायमै नै छ । पछिल्लो समय कवि आहुतिले पनि यस्ता जातीय दमन शोषणको विषयवस्तुलाई कविधा विधाका माध्यमबाट सशक्त रूपमा उठाएका छन् ।

जब नेपालमा प्रजातन्त्र आयो तब यस प्रकारका विषयवस्तुलाई कविले खुलेर अफ्ना भावनाहरू राख्न पाए । सर्वप्रथम त्यसको माध्यम भनेको कविता विधि नै रह्यो । कविता विधा सबैको लागि सरल र सहज भएकाले पनि यसलाई प्रमुख माध्यम बनाइयो । यसरी कविता विधा मार्फत् आफ्ना भावना पोख्ने क्रममा कविहरूले समाजमा देखा परेका जातीय विभेदका विकृति, विसङ्गति र समस्याहरूलाई टड्कारो रूपमा उजागर गरेको पाइन्छ । समकालीन कविताहरूमा कविले यस्ता जातीय चेतना भएका विविध कविताहरू रचना गर्ने क्रम जारी नै छ । समकालीन कविताको क्षेत्रमा आहुतिको कविता अन्य कविताभन्दा फरक पहिचान र विशेषता बोकेका छन् । विशेष गरी नेपाली समाजमा विद्यमान अन्याय अत्याचारको भण्डाफोर गर्दै वास्तविक समस्याको पहिचानसहित समाधानको वकालत गर्ने फरक क्षमता र पहिचान आहुतिका कवितामा पाइन्छ । उनका कवितामा दलितले भोग्नु परेको दुःख, पीडा, अन्यायअत्याचार, रोदन र समस्याको उठानमात्र नभएर त्यस्तो समस्याको जड र उपाचारको विधिसमेत निकै प्राज्ञिक तथा बौद्धिक ढङ्गले चित्रण गरेका छन् । यद्यपि हालसम्म उनका उपन्यास, कविताको समग्रतामा अध्ययन भए तापनि कविता विधामा प्रयुक्त दलित चेतनाको अध्ययन अनुसन्धान हुन सकेको छैन । यसै सन्दर्भमा रहेर आहुतिका कवितामा प्रयुक्त दलित पहिचान र प्रतिनिधित्वको अवस्था के कस्तो छ भन्ने मुख्य समस्यामा केन्द्रित भएर प्रस्तुत अध्ययन गरिएको छ ।

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्य आहुतिका कवितामा व्यक्त दलित चेतनाको पहिचान र प्रतिनिधित्वको पहिचान गर्नु रहको छ । अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्कलाई वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गर्ने भएकाले यसको ढाँचा गुणात्मक रहेको छ । विश्लेषणात्मक प्रकृतिको यस अध्ययनमा आहुतिका दलित चेतनाले युक्त पाँचवटा प्रतिनिधि कविता प्राथमिक स्रोतका रूपमा रहेका छन् भने पुस्तकालय कार्यबाट सङ्कलन गरिएका सैद्धान्तिक पुस्तक, अनुसन्धानमुलक लेख , शोधपत्र द्वितीय स्रोतका रूपमा रहेका छन् । प्रस्तुत अध्ययन कार्यसँग सम्बन्धित रहेका वा नेपाली साहित्यमा लेखिएका दलित चेतनाको निरूपण गर्ने एवं प्राज्ञिक समस्याको समाधानका लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सामग्रीहरू पुस्तकालयीय स्रोतबाट सङ्कलन

गरिएको छ । अध्ययनको सैद्धान्तिक पर्याधार साँस्कृतिक अध्ययनअन्तर्गत जातीय चेतना, दलित सौन्दर्यशास्त्र, मार्क्सवादी अध्ययन रहेका छन् । शाब्दिक रूपमा सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कलाई आवश्यकताअनुसार निगमनात्मक, विश्लेषणात्मक र तार्किक विधि तथा प्रक्रियाको उपयोग गरी अध्ययनीय विषयको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

दलित शब्दको निर्माण संस्कृतको 'दल' धातुमा 'इत' प्रत्यय लागेर बनेको तत्सम शब्द हो । यस शब्दको को अर्थ फुटाउनु, टुक्रा टुक्रा पार्नु र दबाउनु भन्ने हुन्छ । नेपाली र हिन्दी शब्दकोशमा 'दलित' शब्दको सामान्य अर्थ 'हेपिएको, दलिएको, पिसिएको' भन्ने रहेको छ । समयको अन्तरालसँगै दलित मुक्ति आन्दोलनले दलित शब्दको अर्थ अब त्यतिमा मात्र सीमित रहेन । भारतमा त्यतिखेरदेखि चलेको दलित आन्दोलनसँगै 'दलित' शब्द हिन्दु समाजमा विभिन्न जातीय समूहभित्रका 'अछुत' जातहरूको साझा परिचय भएको छ । हिन्दु समाजमा 'अछुत' जातहरूको साझा परिचय भएको छ । हिन्दू समाजमा 'अछुत' बनाइएका ती जातले पनि 'दलित' शब्दलाई आन्दोलनबाट स्थापित आफ्नो सम्मानजनक परिचयका रूपमा ग्रहण गरिसकेका छन् (बराली र अधिकारी, २०७७, पृ. १५) । हाल आएर दलित शब्द समग्रमा त्या वर्गको जातीय पहिचान गराउने साझा शब्दका रूपमा स्थापित भएको छ । पूर्वीय सभ्यताभित्र युगौँदेखि स्थापित र जब्बर बनेको विभेदकारी सामाजिक व्यवहारका कारण दलितहरू तेस्रो दर्जाको नागरिकका रूपमा जीवनयापन गर्न बाध्य भएको सन्दर्भमा दलित आन्दोलन प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यो आन्दोलन पश्चिमी जगत्कै देन मानिन्छ । दलित आन्दोलनका विभिन्न मान्यतामध्ये मार्क्सवादी चिन्तन धारा पनि हो । मार्क्स एवम् एङ्गल्सका राजनीतिक एवम् वर्गसम्बन्धी सामाजिक मान्यतामा आधारित यस दलित आन्दोलनले मुख्य रूपमा समाज र राज्यले गर्ने विभेदकारी नीतिका विरुद्ध आवाज उठाएको पाइन्छ । मार्क्सवादी कलाचिन्तनका क्षेत्रमा दलितका नामबाट त्यस्तो कुनै सैद्धान्तिक अवधारणा नदेखिए पनि पहिले समाजमा वर्गको आरम्भ भएको र त्यसैका आधारमा दलित वर्ग शोषित हुन पुगेको पाइन्छ (निरौला, सन् २०१९, पृ. २) ।

कला र संस्कृति मानव सभ्यताका पहिचान हुन् । मानव सभ्यताको अस्तित्व सँगसँगै संस्कृतिको पनि अस्तित्व रहेको पाइन्छ । संस्कृतिको विकास मानव सभ्यतासँग भए तापनि यसको अध्ययन अनुसन्धान धेरै पछि मात्र आएर हुन थालेको हो । नेपालमा त अझ यसको गहिरो, वैज्ञानिक र प्रभावकारी अध्ययन हुन सकेको छैन । जातीय अध्ययनले जात र जाति व्यवस्थाको समग्र पक्षलाई

बुझाउँछ । यसले जाति, जनजाति तथा जातका कारण सिर्जित भेदसम्मको अध्ययन गर्ने गर्दछ । तसर्थ जातीय अध्ययन जात व्यवस्था र त्यसको सामाजिक सम्बन्धको अध्ययन हो (भट्टराई, २०७७, पृ. १५२) । यसमा जातकै कारण हुने भेदभाव, जातीय उत्पीडन, अन्याय, अत्याचार, शोषण, दमन, आदि पक्षलाई आधार मानेर अध्ययन गर्ने गरिन्छ । फ्रान्सेली चिन्तक हिप्पोलाइट एडल्फटेनले जाति, पर्यावरण र क्षण भन्ने पदावलीको प्रयोग गरी जातीय अध्ययनको सुत्रपात गरेका हुन् । मानव समूहमा विभिन्न जातिहरू छन् र प्रत्येक साहित्यकार कुनैकुनै जातिको सदस्य हुन्छ । संसारका प्रत्येक जातिको आफ्नै सांस्कृतिक र ऐतिहासिक परम्परा हुन्छ । यस्ता जातिगत विशेषताहरू त्यस जातिको सबै साहित्यकारमा घटी वा बढी मात्रामा पाइन्छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६१, पृ. १२८-१२९) । टेनले समालोचनाका आधार जाति, पर्यावरण र क्षणलाई मुख्य आधार मानेता पनि जातिको आधारलाई अझ महत्त्वपूर्ण ढङ्गबाट हेरेका छन् । यसरी जातीय अध्ययनमा जातीय सम्बन्ध, जातीय उत्पीडन र शोषण, उच्चजातीय वर्चस्व, जातीय विभेद, पहिचान र प्रतिनिधित्व, जातीय समस्या, जातीय मुक्तिको चेतना, वर्णवादी प्रस्तुतिकरण, जातिमैत्री भावना, जाति र वर्गको सहसम्बन्ध आदिका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्न सकिन्छ (भट्टराई, २०७७, पृ. ७-१०) । पहिचान जातिभित्रका व्यक्ति र समूहगत पक्ष हो । पहिचान प्रतीकात्मक हुन्छ र यसले जातिको उत्पत्ति विकास र परम्पराका सापेक्षतामा विचारधाराको निर्माण गर्दछ । राजनीतिलाई केन्द्रमा राखेर अध्ययन गरिने पहिचानले समाज र संस्कृतिमा व्यक्ति र समूहको परिचयको खोजी गर्छ भने समाज र संस्कृतिमा अधिकारको व्यवस्थापन पनि गर्दछ । पहिचानले समूहको प्रतिनिधित्वको अपेक्षा गर्दछ र मनोवैज्ञानिक, ऐतिहासिक र राष्ट्रिय रूपमा पछि परेको समूहलाई समावेशी धारमा समाहित हुने गरी व्यवस्थापन पनि गर्दछ । जातिका मूल्य र विश्वास तथा परिचयलाई स्थापित गर्दै राजनीतिका माध्यमबाट जातिको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरेर मात्र समाजमा सांस्कृतिक व्यवस्थापन सम्भव हुन्छ भन्ने मान्यता पहिचानगत मान्यता हो र प्रतिनिधित्व पनि जातिको उपस्थितिको अवस्था हो (भट्टराई, २०७७, पृ. ८) । यसका अतिरिक्त जातीय चेतनाको अध्ययन गर्ने अन्य विभिन्न सिद्धान्त वा आधारहरू पनि रहेका छन् । अध्ययनको प्रकृति र क्षेत्र हेरेर त्यस्ता आधारहरूको खोजी गर्न सकिन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा रमेशप्रसाद भट्टराईले सांस्कृतिक (वर्गीय, लैङ्गिक र जातीय) अध्ययनको सिद्धान्त र नेपाली सन्दर्भ भन्ने पुस्तकमा प्रस्तुत जातीय अध्ययनका आधारहरूलाई सैद्धान्तिक पर्याधारका रूपमा लिइएको छ ।

आहुतिका कवितामा दलित चेतनाको पहिचान र प्रतिनिधित्व

कवि आहुतिले विभिन्न समयमा लेखेका कविताहरूलाई सङ्कलन गरेर वि.सं. २०४९ मा 'तपस्वीका गीतहरू' कविता सङ्ग्रहमा २५ वटा कविता र वि.स. २०७१ सालमा 'गहुँगोरो अफ्रिका' कविता सङ्ग्रहमा २८ वटा कविता गरेर जम्मा ५३ वटा कविता प्रकाशन गरेका छन् । आहुतिका प्रथम चरणका भन्दा दोस्रो चरणका कविताहरू अझ सशक्त, क्रान्तिकारी, दलित चेतना र ती काव्यिक गुणले अझ सम्पन्न परिष्कृत छन् । आहुतिको जीवनवृत्तको अर्को महत्वपूर्ण पाटो राजनीति रहेको देखिन्छ । राजनीतिमा पनि उनी सफल रहेका छन् । सामाजिक-सांस्कृतिक क्षेत्रमा पनि आफूलाई समाहित गर्दै अघि बढेका आहुतिको समग्र व्यक्तित्व सफल र सम्भन्न लायक रहेको पाइन्छ । विशेष गरी नेपाली साहित्यमा दलित चेतनाले युक्त कविता, उपन्यास मार्फत दलितका मुद्दालाई प्राज्ञिक ढङ्गले उठान गरेका छन् ।

पहिचान र प्रतिनिधित्व जातीय अध्ययनका महत्वपूर्ण अवधारणाहरू हुन् । पहिचान जातिभिन्नको व्यक्ति र जातीय समूहसँग सम्बन्धित छ । पहिचान सत्ता र विचारधाराको महत्वपूर्ण पक्ष भएको हुँदा राजनीतिसँग यसको प्रत्यक्ष सम्बन्ध छ । यसर्थ पहिचान मूल्य र विश्वास हो र एक प्रकारको मनोवैज्ञानिक निर्मिति पनि हो । यो जन्मजात नभई मानवद्वारा निर्मित सामाजिक अवधारणा हो भने जहिले पनि विश्वासद्वारा निर्मित हुने संचेतना पनि हो । त्यस्तै पहिचानसँगै जोडिएर आउने विषय प्रतिनिधित्व हो । प्रतिनिधित्वले मानिसको उपस्थितिको अवस्था देखाउँछ (भट्टराई, २०७७, पृ. १७८) । दलित चेतनाभिन्न पर्ने महत्वपूर्ण आधार मध्ये एक पहिचान हो । पहिचान भनेको जातिभिन्नका व्यक्ति र समूहगत पक्ष हो । पहिचान प्रतीकात्मक हुन्छ र यसले जातिको उत्पत्ति विकास र परम्पराका सापेक्षतामा विचारधाराको निर्माण गर्दछ । राजनीतिलाई केन्द्रमा राखेर अध्ययन गरिने पहिचानले समाज र संस्कृतिमा व्यक्ति र समूहको परिचयको खोजी गर्छ भने समाज र संस्कृतिमा अधिकारको व्यवस्थापन पनि गर्दछ । पहिचानले समूहको प्रतिनिधित्वको अपेक्षा गर्दछ र मनोवैज्ञानिक, ऐतिहासिक र राष्ट्रिय रूपमा पछि परेको समूहलाई समावेशी धारमा समाहित हुने गरी व्यवस्थापन पनि गर्दछ । जातिका मूल्य र विश्वास तथा परिचयलाई स्थापित गर्दै राजनीतिका माध्यमबाट जातिको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गरेर मात्र समाजमा सांस्कृतिक व्यवस्थापन सम्भव हुन्छ भन्ने मान्यता पहिचानगत मान्यता हो र प्रतिनिधित्व पनि जातिको उपस्थितिको अवस्था हो (भट्टराई, २०७७, पृ. ८) । जातीय भेदभाव र उत्पीडन अनि दलितको पीडा सहँदै कष्टपूर्ण बाल्यकाल व्यतित गरेका आहुतिको समग्र जीवनवृत्त आफैँमा सङ्घर्षमय र उतारचढावयुक्त भएकाले पनि होला उनका कवितामा दलित चेतनाको

पहिचान र प्रतिनिधित्व स्पष्टसँग भएको पाइन्छ ।

आहुतिले 'तपस्वीका गीतहरू' कविता सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत २५ वटा कविता र 'गहुँगोरो अफ्रिका' मा सङ्गृहीत भएका २८ वटै कवितामा कविले क्रोध, रोष र भयङ्कर आक्रोश पोखेका भए तापनि सबै कवितामा दलितको विषय उठाएका भने छैनन् । उनले लेखेका सबै कवितामा अन्यायअत्याचारको विरुद्धमा आवाज बुलन्द गराए पनि दलित चेतना र सौन्दर्यले ओतप्रोत भएको निकै चर्चित कविता गहुँगोरो अफ्रिका हो । यस कवितामा कविले दलित चेतनाको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई स्पष्टसँग सशक्त रूपमा चित्रण गरेका छन् । आहुतिको कवित्व क्षमता वा पहिचानलाई उचाइमा पुर्याउने कविता पनि गहुँगोरो अफ्रिका नै हो । अन्य कवितामा पनि दलितको आवजलाई अनौपचारिक रूपमा सशक्त रूपमा उठाएका छन् । कवि स्वयम् दलित हुन् । उनले दलितले भोगेका दुःखकष्टलाई नजिकबाट देखेकामात्र नभएर भोगेका पनि छन् । वास्तवमा दलित को हुन् , समाज निर्माणमा दलितको महत्व वा योगदान के छ ? आजका दिनमा पनि दलितले समाजमा कस्ता समस्या भोग्न बाध्य छन् ? अवस्थालाई निकै बौद्धिक ढङ्गबाट केलाउने काम गरेका छन् । यसरी आहुतिले गहुँगोरो अफ्रिका कवितामा दलितको पहिचान र प्रतिनिधित्व निम्नानुसारका पङ्क्तिमा प्रस्तुत गरेका छन् :

“म तिम्रो मन्दिरको देवता बनाउने कामी हुँ !

म तिम्रो बस्तीको फोहोर सफा गर्ने च्यामे हुँ !

म सारङ्गी रेट्ने, मादल ठोक्ने, गाइने हुँ- वादी हुँ !

म तिम्रो गोरूसँगै माटोमा पौडिने मुसहर हली हुँ !

(आहुति, २०७१, पृ. ३-

४) यसरी कविले दलितको पहिचानलाई कविले मन्दिरको देवता बनाउने कामी, बस्तीको फोहोर सफा गर्ने च्यामे, सारङ्गी रेट्ने, मादल ठोक्ने, गाइने हुँ- वादी, तिम्रो गोरूसँगै माटोमा पौडिने मुसहर हली हुँ भनेर नेपाली समाजमा युगौंयुगदेखि अन्यायमा परेका कामी, गाइने, वादी, हली पेसा अपनाएका दलितहरूको पहिचानलाई स्पष्टसँग उल्लेख गरेका छन् । कवितांशमा आएको समाख्याता 'म' सम्पूर्ण दलित उत्पीडित जनजातिको प्रतिनिधि पात्र हो र त्यही समाख्याता पात्रका माध्यमबाट दलित जातिको पहिचानको स्वरलाई यस कविताशमा प्रस्तुत गरिएको छ । मूर्ति बनाउने तर मन्दिरभित्र पस्न नपाउने, भाँडा बनाउने तर कथित माथिल्लो जातका घरमा दलितका लागि तिनै भाडा अस्पृश्य हुनेजस्ता कुरा प्रस्तुत गरी दलित जातिको आस्तित्वक चेतनालाई यस कवितांशमा

प्रस्तुत गरिएको छ । समाजका लागि महत्वपूर्ण योगदान गरेका दलित जसको सिप, साधना, श्रम र मिहिनेतमा बाँचेका छौं, आज त्यसैको पहिचान वा अस्तित्व समाजमा छैन । तिनै दलितको पहिचानलाई निकै ऐतिहासिक र गौरवमय ढङ्गले चित्रण गरेका छन् । आहुतिले उपर्युक्त कवितामा निकै मिहिनेत र परिश्रम गरी पसिना बगाउने दलितलाई अवमूल्यन गर्ने वा समाजमा कुनै मूल्य नभएको ठान्ने वर्गलाई दलितको वास्तविक मूल्य वा श्रमको सुवासलाई चिनाउँदै दलितको परिचय र पहिचानलाई झल्काउने प्रसास गरेका छन् । श्रम र सिपका खानी दलितको अपमान गर्नेहरूले अब पनि अमानवीय व्यवहार नगरी सम्मान गर्न आहुतिका कवितामा जातीय प्रतिनिधित्वसँगै पहिचानको आवाज प्रस्तुत भएका छन् । कविले दलितलाई बीसौं शताब्दीका दलित भनेर चिनाएका छन् । यसले के जनाउँछ भने आजका दलित हिजोको दलित जस्तो अन्यायअत्याचार सहेर बस्ने दलित होइनन्, आजका दलित निकै सचेत र सजग भएर अन्याय अत्याचारका लागि लड्ने भइसकेका छन् । आज पनि हिजोको जस्तो दमन र शोषण सहने दलित नभएको कुरा कवितामा स्पष्ट पारेका छन् ।

म बीसौं शताब्दीको अछुत हुँ !

यो गोल भूगोलको एउटा गहुँगोरो अफ्रिका हुँ ।”

(आहुति, २०७१, पृ. ३-४)

अब दलित भएर अन्याय र अत्याचार सहनु नपर्ने र त्यसको मुक्तिका लागि दलित आफैले आवाज उठाउनु पर्ने काम अर्थात् आफ्नो पहिचानका लागि आफैँ जागृ पार्ने बेला आएको कुरा कविले सशक्त रूपमा आफ्ना कवितामा उठाएका छन् । समाजमा अपहेलित तथा उत्पीडनको पृष्ठभूमिका जीवन व्यतित गर्ने सामाजिक समूहका रूपमा दलित जातिको प्रतिनिधित्व समाजका हरेक क्षेत्रमा गतिशील रहेको छ भने आहुतिका कवितामा पनि यसको प्रतिबिम्बन सबल र सशक्त ढङ्गमा भएको छ । नेपाली कविताको इतिहासमा दलितको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई कवि आहुतिले विशिष्ट ढङ्गले प्रस्तुत गरेका छन् आहुतिले आफ्ना कवितामा समाजमा व्याप्त जातीय छुवाछुत र विभेदनको कुरा प्रस्तुत गरी दलित जनजातिका पहिचानका स्वरलाई केन्द्रीय विषय बनाइएका छन् । यसरी प्रगतिवादलाई अनुसरण गरी मार्क्सवादी दर्शनलाई समेटेर लेखिएका यिनका यस चरणका कविताहरू गद्यलयमा आधारित अन्तरसाङ्गीतिक छन् । धनी र दलित बिचको बढ्दो सामाजिक, आर्थिक विभेद, सामाजिक विकृति र विसङ्गतिविरुद्ध तीव्र आक्रोश, नारीमाथि हुने गरेका चरम शोषण र दमनको उजागर गर्न यिनका कविता सफल भएका छन् । नेपाली समाज वर्गीय रूपमा

विभाजित छ । धनी र दलित, उचो र निचोविचको खाडल यथावत् छ । । छुवाछुत प्रथाले दलित जाति अपमानित भएका तर तिनै दलित जनजातिले निर्माण गरेका सामग्री कथित उच्च जातका व्यक्तिले आवश्यक रूपमा नै प्रयोग गर्ने गरेका सन्दर्भलाई प्रस्तुत गरी जातीय शोषणका प्रसङ्गमा आएका जातीय पहिचानका स्वरलाई आहुतिका कवितामा प्रतिकात्मक रूपमा अभिव्यञ्जित गरिएको छ । जस्तै :

“नसुनाउ नानी लय हालेर यो गीत
तिमी गरिब छौ, छाप्रोमा जन्मेका छौ
ठूला महलमा बस्नेका मामामाइजूहरू
घोडा चढेर आउँछन् डोली चढेर आउँछन्
कसले सिकायो तिमिलाई यो भूट गीत ?
कसले गाउन लगायो धनीहरूको गीत ?
तिमी त गरिबको छातीको हीरा
हुनेखानेले भन्छन् नालीको कीरा ।

(आहुति, २०४९, पृ. १)

कविका विचारमा ‘ताराबाजी लै लै/मामा आए घोडा’ बोलको गीत छाप्रामा हुर्कने दलित बालबालिकाका लागि सुहाउने गीत होइन । यो त महलमा हुर्कने बालबालिकाको गीत हो । मूलतः वर्गीय रूपमा विभाजित नेपाली समाजमा सांस्कृतिक रूपमा बालमप्तिकलाई ध्वस्त पार्न सामन्ती संस्कारयुक्त बालगीतहरू प्रचलनमा रहेको र यस्ता गीतहरूले ठूलाबडाकै पक्षपोषण गर्ने कविको बुझाइ छ । त्यस्ता गीतहरूले दलितका नानीहरूलाई सुमार्गतिर लैजाने भन्दा पनि धन र रवाफको स्तुति गर्न सिकाउने, आडम्बरी बनाउने देखिन्छ । छाप्रोमा हुर्कने दलित, किसान, मजदुर र सुकुम्बासीका नानीहरूले त आफू सुहाउँदो गीत गाउनुपर्ने भन्दै दलितीले ग्रस्त नेपाली समाजको चित्रणद्वारा गीतका रूपमा आएका भुटा कुराहरूलाई नाङ्गेभार पार्नु उनका कविताको भाव हो । यहाँ दलित वा दलितका छोराछोरीले धनको स्तुति गर्ने गीत गाउँन नहुने, फोहोरमा लुटपुटिएर, भोक्राएर अघाएकाहरूको गीत गाउँन नमिल्ने भन्दै ‘ताराबाजी लै लै’ गीतलाई कविले बहिष्कार गर्न भनेका छन् । यसरी ग्रामीण जनजीवनमा प्रचलित ‘ग्राम्य’ शब्दहरूको प्रयोग गर्दै नानीहरूलाई धनाढ्यहरूको आडम्बरी गीत नगाउनका लागि कवि अनुरोध गर्दछन् । कवि आहुतिले गहुँगोरो

अफ्रिका कवितासङ्ग्रह सङ्गृहीत तुच्छ जीवनको महान् गाथा कवितामा दलितको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई प्रतिकात्मक यसरी चित्रण गरेको पाइन्छ । जस्तै :

म त रामप्रसाद शर्मा होइन
 म त हिक्मतसिंह ठकुरी होइन
 म त म त हरिनारायण भ्वा होइन
 यो धर्तीको म जुठे नामको तुच्छ गरिब
 यस्तै छ मेरो तुच्छ संसार
 म बन्न सक्तिन महान् ।

(आहुति, २०७१, पृ. १५-१६)

कविले समाजमा रहेका उच्च वर्ग वा जातिको छाँयामा दलित कहिल्यै माथि उठ्न नसकेको अवस्थालाई चित्रण गरेका छन् । दलितमाथिको जातीय दमन र उत्पीडनका विरुद्धमा आवाज बुलन्द गरेर दलितको पहिचानलाई थप स्पष्ट पार्ने काम गरेका छन् । आज म दलित हुँ भन्न लजाउने दलित होस् वा दलितलाई युगौंयुगदेखि निच व्यवहार गर्ने गैर दलित सबैलाई दलित हुँ भन्ने गर्व गर्न लायक इतिहासहितको दलित पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई निम्नानुसारका पङ्क्तिमा यसरी व्यक्त गरेका छन् :

तिम्रो मन्दिरको मूर्तिमा मेरो आरनको गन्ध आउँछ
 ओदानीमाथिको कराहीमा मेरो पसिनाको गन्ध आउँछ
 आँखा जुधाउने आँट गर धर्माती मान्छे
 कि मेरो अस्तित्वलाई भुङ्गेमा पोल र धर्म धान्ने आँट गर
 कि मेरो अपमान गर्ने शास्त्रका पानाहरूलाई च्यात्ने या
 जलाउने साहस गर
 म तिम्रो मन्दिरको देवता बनाउने कामी हुँ
 यो गोल भूगोलको एउटा गहुँगोरो अफ्रिका हुँ !

(आहुति, २०७१, पृ. ३-४)

एउटा ढुङ्गाको मूर्तिलाई देवता ठानेर पुज्ने समाजलाई चुनौती दिदै युगौंयुगदेखि परिश्रम र मिहेनत गरी गैर दलितको सेवामा लागी परेको दलितको गर्विलो पेसागत पहिचान अर्थात् देवता बनाउँने कामी, सारङ्गी रेट्ने, मादल ठोक्ने, गाइने हुँ- वादी, गोरूसँगै माटोमा पौडिने मुसहर हली भनेर

गर्वका सात दलित पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई बुल्न्द गरेका छन् । नेपाली सामाजिक संरचनामा विस्तारित रहेको वर्णव्यवस्थामा आधारित जातिव्यवस्था तथा त्यसको दमनकारी पक्षले उत्पीडित जातिका रूपमा दलितलाई परिभाषित गरेको छ, भने तिनको पहिचान विभिन्न उपसमूहमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरेको छ । सामाजिक समूहअन्तर्गत सत्तासम्बन्धमा उत्पीडित जातिको उपमान पाएका कथित च्यामे, पोडे, गाइने, वादी, लगायतका विविध उपसमूहमाथिको दमनकारी विचारधाराका कारण उपेक्षित रहेको सन्दर्भ प्रस्तुत यस उद्धरणले नेपाली सामाजिक संरचनामा कथित निच जाति मानेका दलित समूह एकै जातीय विशेषतायुक्त मात्र नभई यिनमा रहेको विविधतालाई पुष्टि गरेको छ ।

दलित चेतनका बारेमा बोध भएका आहुति प्रगतिवादी नेपाली कविता परम्परामा आफ्नो छुट्टै पहिचान र अस्तित्व राख्न सफल प्रखर कवि हुन् । आहुतिको वैचारिक दृष्टिकोण मार्क्सवादबाट प्रभावित रहेको पाइन्छ । उनी द्वन्द्वात्मक भौतिकवादलाई मूल दर्शनका रूपमा अङ्गीकार गर्छन् । उनको विचारमा मानवजीवन आफैँमा सार्वभौम, गतिशील तथा प्रगति उन्मुख छ । भौतिकवादी द्वन्द्ववादको दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गरियो भने मात्र महानतम् मानवजीवनको सही व्याख्या गर्न र त्यसको अग्रगामी यात्रालाई बुझ्न सकिन्छ, भन्ने धारणा उनमा भएको पुष्टि हुन्छ । उनी हरेक कुरालाई द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी सिद्धान्तानुरूप हेर्छन् र व्याख्या गर्दछन् । आहुति आफैँमा एउटा दलित समुदायको सदस्य हुन् । उनलाई दलितका पीडादुखलाई नजिकबाट बुझेका छन् । नेपाली समाजमा दलितले कुन हदसम्मका अमानवीय वेदना भोग्नु परेको छ, भन्ने विषयलाई गहिरोसँग अनुभूत गरेर प्राज्ञिक ढङ्गले विश्लेषण गर्ने आहुति दलित मुक्ति आन्दोलनका एक अगुवा तथा अभिभावकसमेत हुन् । यी सबै कारणले पनि आहुतिका कविता दलित चेतनाको पहिचान र प्रतिनिधित्व निकै प्रखर रूपमा उजागर भएको छ । धर्मको आडमा सिद्धैदेखि हिन्दुसमाजमा 'अछुत' भएर बाँच्नु परेका दलितहरूको यथार्थतालाई भल्काएर अभिजात वर्गप्रति तीव्र रोष यस कवितामा प्रकट गरिएको छ । जस्तै :

तिम्रो मनका मनोरञ्जित ग्रन्थीहरूलाई च्यात
त्यहाँ मेरो सङ्गीतको मधुर सरसराहट सुनिन्छ
आँखा जुधाउने आँट गर चेतनायुक्त मान्छे
कि मलाई जनावरसित बाँध र घाँस खुवाउने आँट गर
कि तिमी आफूलाई जनावरभन्दा फरक पार्ने साहस गर

म सारङ्गी रेट्ने, मादल ठोक्ने, गाइने हुँ (बादी हुँ)
यो गोल भूगोलको एउटा गहुँगोरो आफ्रिका हुँ

(आहुति, २०७१, पृ. ३-४)

मानिसका सारा आवश्यकताका काम दलितले गर्नुपरेको, सेवा दिनुपरेको तर ऊ आफैँ अछुत भएर रछ्यानमा मिल्काइएको तित्तता व्यक्त गर्दै कवि अभिजात वर्गका प्रतिनिधि पुजारीलाई आफूसँग आँखा जुधाउन, दिमागको फोहोर सफा गर्न आग्रह गर्दछन् । आफूलाई चेतनायुक्त मान्छे भन्न रूचाउनेसँग कवि भन्छन्- “कि मलाई जनावरसित बाँध र घाँस खुवाउने आँट गर कि तिमी आफूलाई जनावरभन्दा फरक पार्ने साहर गर ।” कथित ठूला जातका भनाउँदाहरूले लगाउने पैत्तालाका जुत्तादेखि शिरका टोपीसम्म दलितले नै बनाउने हरेक श्रम र सेवाका काम दलितले नै गर्नुपर्ने तर बदलामा ‘अछुत’ को विशेषण पाउनुपर्दा धर्मका आडमा आफूमाथि अपमान गर्नेलाई कवि चुनौती दिँदै इतिहासको कठघरामा उभिन, आफूलाई बदल्न हुड्कार दिन्छन् । समाजको रछ्यानमा दमन सहेर बस्न नसक्ने, अपमानित इतिहासको हिसाब लिने र कुनैपनि मुक्ति प्राप्त गरेरै छाड्ने दृढ प्रतिज्ञा कवितामा प्रस्तुत भएको छ । कविले तपस्वीका गीतहरू कविता सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत रातो नालिस कवितामा पनि दलितमाथिको विभेद, अन्याय र अत्याचारलाई सामना गर्न यस प्रकारको रातो नालिस लेख्नुपर्ने थिएन भनेर यसरी सशक्त प्रतिरोध गरेका छन् :

आर्थिक विषमता यथावत/शोषण यथावत

उत्पीडन यथावत/जातीय दमन यथावत

तिमीले अछुतहरूलाई अवहेलना गर्‍यो

तिमीले छुवाछुत मेटाइदिएको भए

मैले आज अछुतहरूसँग माफी माग्नुपर्ने थिएन

रातो भण्डामुनि/रातो घरभित्र

मैले आज यो रातो नालिस पनि लेख्नुपर्ने थिएन ।

(आहुति, २०४९, पृ. १४-१५)

मूलतः वर्गीय रूपमा विभाजित नेपाली समाजमा सांस्कृतिक रूपमा बालमष्तिकलाई ध्वस्त पार्न सामन्ती संस्कारयुक्त बालगीतहरू प्रचलनमा रहेको र यस्ता गीतहरूले ठूलाबडाकै पक्षपोषण गर्ने कविको बुझाइ छ । त्यस्ता गीतहरूले गरिबका नानीहरूलाई सुमार्गतिर लैजाने भन्दा पनि धन र रवाफको स्तुति गर्न सिकाउने, आडम्बरी बनाउने देखिन्छ । छाप्रोमा हुर्कने दलित, गरिब, किसान,

मजदुर र सुकुम्बासीका नानीहरूले त आफू सुहाउँदो गीत गाउनुपर्ने भन्दै गरिवीले ग्रस्त नेपाली समाजको चित्रणद्वारा गीतका रूपमा आएका भुटा कुराहरूलाई नाङ्गेभार पारेर दलितको वास्तविक पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई सशक्त ढङ्गले उजागर गरेका छन् ।

यसरी समाजमा विशेषतः उच्च वा माथिल्लो वर्गको व्यक्ति, समुदाय वा समाजबाट दमन गरिएको, थिचिएको वा दलनमा परेको जातिलाई दलित जाति भनिन्छ । दलित जातिको स्वअस्तित्व, पहिचान, समानताको अभिव्यक्ति र विभेदनप्रतिको विद्रोहको स्वरलाई आहुतिका कवितामा अभिव्यक्त गरिएको छ । यस्ता स्वरहरू कहीं दलित समाख्याता कवि भोक्ता बनेर र कहीं दलित वा गैरदलित कवि दृष्टा बनेर अभिव्यक्त भएको पाइन्छ । आहुतिका कवितामा अभिव्यञ्जित दलित समुदायको पहिचानको स्वरलाई विभिन्न साक्ष्यहरूका आधारमा विश्लेषण गर्ने काम यस अध्ययनमा गरिएको छ ।

आहुतिका कवितामा एकातिर ऐतिहासिक घटना सन्दर्भ र परिवेशलाई माध्यमका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ भने अर्कोतिर यसबाट जातीय पहिचानका कुरालाई देखाइएको छ । दलित जनजातिका पहिचान, अस्तित्व र स्वतन्त्रताको खोजी आदिका सन्दर्भमा लेखिएका कविता आहुतिका कवितामा स्पष्टसँग आएको पाइन्छ ।

निष्कर्ष

कवि, उपन्यासकार, सांस्कृतिक चिन्तक तथा मार्क्सवादी बौद्धिक नेता आहुति विसं २०४० को दशकदेखि नेपालको प्रगतिवादी साहित्यकार र वैचारिक चिन्तकका रूपमा सक्रिय छन् । समकालीन नेपाली साहित्यका निकै प्रखर बौद्धिक तथा प्राज्ञिक ढङ्गले दलित चेतनाले युक्त कविता लेखेर छुट्टै पहिचान र विशेषता बनाएका छन् । इतिहासप्रति जिम्मेवार नभईकन लेख्नुभन्दा कुनै चुरा पसल खोलेर बस्नु वेश हुन्छ ठान्ने कवि आहुतिले आफ्ना साहित्यिक कृतिमा आफ्नो वैचारिक दृष्टिकोण स्पष्टसँग राखेका छन् । सामाजिक जीवनको यथार्थतालाई प्रस्तुत गर्नु कवि आहुतिको महत्वपूर्ण प्रवृत्ति हो । अभिजातले दलितलाई जनावरसँगै बाँधेर घाँस खुवाउने आँट गर्न नसकेको र आफू पनि जनावरभन्दा फरक नरहेको कविको ठम्याई छ । यसरी कवि आहुतिले नेपाली समाजमा व्याप्त जातीय विभेद तथाजातीय उत्पीडनका विरुद्ध निकै प्राज्ञिक ढङ्गले शङ्खघोष, प्रतिरोध गर्नु नै मुख्य विषय रहको पाइन्छ । आहुति समाजको अग्रगामी परिवर्तनका लागि साहित्यिक र राजनीतिक दुवै मोर्चाबाट डटेर लागिपरेका व्यक्तित्व हुन् । मार्क्सवादी दर्शनबाट प्रभावित यिनको काव्यिक व्यक्तित्व सशक्त छ । समकालीन कविताहरूमा कविले यस्ता जातीय चेतना भएका विविध कविताहरू रचना गर्ने क्रम जारी नै छ ।

यसरी कविले दलितको पहिचानलाई कविले मन्दिरको देवता बनाउँन कामी, बस्तीको फोहोर सफा गर्ने च्यामे, सारङ्गी रेट्ने, मादल ठोक्ने, गाइने हुँ- वादी, तिम्रो गोरूसँगै माटोमा पौडिने मुसहर हली हुँ भनेर नेपाली समाजमा युगौंयुगदेखि अन्यायमा परेका कामी, गाइने, वादी, हली पेसा अपनाएका दलितहरूको पहिचान र प्रतिनिधित्वलाई स्पष्टसँग उल्लेख गरेका छन्। समाजका लागि महत्वपूर्ण योगदान गरेका दलित जसको सिप, साधना, श्रम र मिहिनेतमा बाँचेका छौं, आज त्यसैको पहिचान वा अस्तित्व समाजमा छैन। तिनै दलितको पहिचानलाई निकै ऐतिहासिक र गौरवमय ढङ्गले चित्रण गरेका छन्। आहुतिले उपर्युक्त कवितामा निकै मिहिनेत र परिश्रम गरी पसिना बगाउने दलितलाई अवमूल्यन गर्ने वा समाजमा कुनै मूल्य नभएको ठान्ने वर्गलाई दलितको वास्तविक मूल्य वा श्रमको सुवासलाई चिनाउँदै दलितको परिचय र पहिचानलाई झल्काउने प्रसास गरेका छन्। त्यस्तै श्रम र सिपका खानी दलितको अपमान गर्नेहरूले अब पनि अमानवीय व्यवहार नगरी सम्मान गर्न आहुतिका कवितामा जातीय प्रतिनिधित्वसँगै पहिचानको आवाज प्रस्तुत भएको छ। कविले आजका दलितलाई बीसौं शताब्दीका दलित भनेर चिनाउँदै आजका दलित हिजोको दलित जस्तो अन्यायअत्याचार सहेर बस्ने दलित होइनन्, आजका दलित निकै सचेत र सजग भएर अन्याय अत्याचारका लागि लड्न तथा दलित विभेद विरुद्धको प्रतिरोध सशक्त रूपमा गर्न सक्षम रहेको बताएका छन्। यसरी समकालीन कविताको क्षेत्रमा आहुतिका कविता अन्य कविताभन्दा फरक पहिचान र विशेषता बोकेका छन्। विशेष गरी नेपाली समाजमा विद्यमान अन्याय अत्याचारको भण्डाफोर गर्दै वास्तविक समस्याको पहिचानसहित समाधानको वकालत गर्ने फरक क्षमता र पहिचान आहुतिका कवितामा पाइन्छ। उनका कवितामा दलितले भोग्नु परेको दुःख, पीडा, अन्यायअत्याचार, रोदन र समस्याको उठानमात्र नभएर त्यस्तो समस्याको जड र उपाचारको विधिसमेत निकै प्राज्ञिक तथा बौद्धिक ढङ्गले चित्रण गरेका छन्।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- अधिकारी, दुर्गादत्त (२०७५). नेपाली समालोचनामा दलित चेतना : संक्षिप्त रेखाङ्कन. *प्रज्ञा* २(१०६), पृ. १०२-१११।
- ....., दुर्गादत्त (२०७६). *प्रगतिवादी उपन्यासमा दलित चेतना* (अप्रकाशित दर्शनाचार्य शोध प्रबन्ध). नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर।
- आहुति (२०४९). *तपस्वीका गीतहरू*. काठमाडौं : प्रगति पुस्तक सदन।
- ....., (२०६७). *नेपालमा वर्णव्यवस्था र वर्ग - सङ्घर्ष*, ललितपुर : समता फाउण्डेसन।

- ....., (२०७१). *गहुँगोरो अफ्रिका*. काठमाडा : साङ्गीला प्रकाशन प्रा.लि. ।
- ....., (२०७७). *जात वार्ता*. काठमाडौँ : बेला पब्लिकेसन्स ।
- गिरी, अमर (२०७३). *समकालीन नेपाली कविताको वैचारिक परिप्रेक्ष्य*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- गौतम, लीलानाथ (२०६७). *‘आहुतिको काव्यिक व्यक्तित्वका सापेक्षतामा तपस्वीका गीतहरू’ को अध्ययन* (अप्रकाशित स्नातकोत्तरको शोधपत्र). पाटन संयुक्त क्याम्पस, त्रि.वि., ललितपुर ।
- चापागाई, निनु (२०६८), *दलित सौन्दर्यशास्त्र र साहित्य*, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- ढुङ्गाना, लावण्यप्रसाद (सन् २०२२). *गहुँगोरो अफ्रिका कवितामा दलित चेतना*. *शान्ति जर्नल*. काठमाडौँ : विश्व शान्ति क्याम्पस, पृ. ३०५-३१७ ।
- निरौला, फणीन्द्रराज (सन् २०१९). *उत्तरवर्ती नेपाली कवितामा दलित सन्दर्भ*. *प्रवासन*, बेलायत : समकालीन साहित्य प्रतिष्ठान, वर्ष १, अङ्क ३, पूर्णाङ्क ५, पृ. १-१४ ।
- पाण्डे, ताराकान्त (२०६८). *समकालीन प्रगतिवादी नेपालीका प्रवृत्ति*. राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम(सम्पा.) *रत्न बृहत नेपाली समालेचना प्रायोगिक खण्ड*, काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, रमेशप्रसाद (२०७७). *सांस्कृतिक (वर्गीय, लैङ्गिक र जातीय) अध्ययनको सिद्धान्त र नेपाली सन्दर्भ*. काठमाडा : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- भट्टराई, रमेशप्रसाद (२०७७). *आधुनिक नेपाली उपन्यासको सांस्कृतिक (वर्गीय, लैङ्गिक र जातीय) विश्लेषण*. काठमाडा : भुँडीपुराण प्रकाशन ।
- लुइटेल्, खगेन्द्रप्रसाद (२०६०). *कविताको सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।